

հալի արիւն կը դառնայ 'ի փորին' հա-
պա մօրը կսկիծը ինչ պիտի ըլլար . հոս
է նկարագրութեան դժուարութիւնը ,
հոս է արուեստը . վարպետ պատկեր-
հանի մը համար կը պատմեն , թէ տըխ-
րական պատկեր մը քաշեց , ընտանեաց
ամէն մէկ անձին մէյմէկ կերպ մէկմէ-
կէ սաստիկ տրտմութե գէմքեր տուաւ ,
բայց երբոր եկաւ անոր որ ամենէն ա-
ւելի տրտում պիտի ըլլար , ճարը հա-
տաւ , վրձինը կապուեցաւ , ու այն ան-
ձին երեսը քօղապատ նկարեց , նոր վար-
պետութեամբ չիկրցած վարպետու-
թիւնը ծածկելով : Իսկ հոս հայկական
քնարը որ չիկրնար ան սուտ քօղը բա-
նեցնել , մօրը կիրքը կը սաստկացնէ
խելքը կորսնցնել ու թափառել տա-
լով ինքնիրմէն դուրս ելած այն իշխայր
վայրին մէջ , որ շատ աւելի զօրաւոր

կիրք և բացատրութիւն է , քան թէ
ըսել մարեցաւ ընկաւ :

Եւ տրտումը դիմաւորութիւն է
սաղմոսին հարեկուած մնալը ատենին
մէջ , այսինքն եկեղեցւոյ դասին , և
գրքերուն հոն կուտեղը առանց կարդա-
ցուելու՝ կը յիշեցնէ մարգարէին ըսա-
ծը , “ Ի մէջ ուռեաց նոցա կախեցաք
” զկտակարանս մեր . . . զիսրդ երգես
” ցուք զօրհնութիւնս տեառն յերկիր
” օտար ” : Երջաբանն ալ յառաջա-
բանին և պատմութեան ոճին պէս հա-
մառօտ : Երգիչը իր սրտէն անցած սու-
րը կը զարնէ ընթերցողին սիրտը առանց
կրկնելու և շարժելու , կը թողու որ
ցաւը ինքն իրեն բանի : Խորունկ զգաց-
մունքներ շատ հեղ այսպէս կարճախօս
կ'ըլլան :

ԲԱՅՑ Իմ սրտին հետ այս քնարիս առած ոլոր
հայաստանի ցուրտ սարերուն կանչէ բոլոր ,
Երբ զիմ նախնեաց հրեղէն երգերն դուրս տի տայք ,
Իմ մանաւանդ երբ տի մտառէք զանոնք ով հայք :

ՆԱՀԱՊԵՏ

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ղափոններու վրայ տեղեկութիւն :

ԸՄԻՈՅ հին ազգերէն մէկը սեպուած
էն նաև Ղափոնները կամ Յաբոնա-
ցիք , որ Չինուամաչինի դրացի են : Ի-
րենց երկիրը որ երկայնութեան 126°
30' և 148°, ու լայնութեան 29° 47'
ու 44° աստիճաններուն մէջ կ'իյնայ ,
այլ և այլ մեծամեծ կղզիներէ ձևա-
ցած է , որոնց մէջ 13,000 քաղաք կայ
կ'ըսեն և շատ գիւղաքաղաք ու գեղ .
բնակչաց թիւն ալ 25 միլիոնի կը հա-
նեն աշխարհագիրք : Կղզիներուն մէջ
ամենէն երևելին է Ղափոն , որուն ա-
նունովը տեղացիք բոլոր երկրին Ղափոն
կ'ըսեն , ու Ղափոն անունը իրենց ան-
ծանօթ է : Ի՞նչեմամբ գետեր և բարձր

լեռներ ալ կայ Ղափոնի մէջ , որոնց
մէջ ամենէն երևելին է Սպիտակ լեռը
կամ իրենց լեզուով Ֆերաճայա ըսուածը ,
վրայի մշտնջենաւոր ձիւներուն համար .
Ֆուսիմոյամա լեռն ալ մեծ հրաբուխ
մը ունի , որ գրեթէ միշտ կը միայ ու
երբեմն երբեմն ահաւոր գետնաշարժ-
ներով բոլոր կղզին կը դողացնէ : () Դը
ընդհանրապէս առողջարար ու բարե-
խառն է , թէպէտ ձմեռը սաստիկ ցուրտ
ու անառն ալ չարաչար տաք կ'ըլլայ եր-
բեմն :

Հանքի կողմանէ Ղափոնի երկիրը
շատ հարուստ է . առատ է ոսկին , ար-
ծաթը ու գոհարները : Ի՞նչքոյ փողոյ
վենետիկեցի երևելի ճանապարհօրդը կը
պատմէ թէ Ղափոնի թաղաւորը ընդ-
արձակ պալատ մը ունի եղեր ու մէջը

զուտ ոսկի պատած : Խցերուն շատին յատակը ինչուան երկու մատ թանձրութեամբ ոսկի անցուցած էր , կ'ըսէ . նոյնպէս սրահներուն որմունքն ալ ոսկի պատած են եղեր , ու բոլոր պալատը իբրեւ մէկ մեծ ոսկի ձոյլ մը : Նովեզերքն ալ պատուական մարգրիտ կ'ընծայեն . իսկ հողը թէպէտ անբեր է՝ բայց բնակչաց գործունէութեամբը ու աշխատասիրութեամբը գրեթէ ամենայն տեսակ պտուղ և արմաթք կը հասցընէ . երևելի է իր թէյը՝ թէպէտ Ղինու թէյին չհասնիր :

Ղափոնի տէրութիւնը ութը նահանգ , ու աս նահանգներն ալ ութը մարզ կամ կուսակալութիւն բաժնուած են . քաղաքներուն մէջ անուանի է Նոյ թագաւորանիստ քաղաքը որ միլիոն ու կէս բնակիչ ունի . Միաքոյ՝ ուր որ Տայիրին կամ հոգեւորական գլուխը կը նստի . Վանկազաբի՝ որ 60,000 բնակիչ ունի , ու եւրոպացի կամ օտարազգի վաճառականք ինչուան աս քաղաքս կրնան դալ . անկէ առաջ անցնելը խրստիւ արգիլած է :



Ղափոնացի աշխատանք :

Ղափոնցիք բնութեամբ հպարտ , վառվռուն , խելացի , քաջասիրտ ու գործունեայ մարդիկ են . հագած ըզգեստնին պարզ ու մաքուր է , ձեռուրնին ալ երկայն ձեռնոցներ կ'անցընեն . էրիկ մարդիկ մազերնին կը գերծեն , միայն գազաթնին գիսակ մը թողլով , ու ճամբորդութեան ատեն գրլուխնին յարդէ հիւսած գտակ մը կը դնեն . իսկ կանայք միշտ երկայն մազ կը թողուն . ոմանք ալ ակռանին սեւ կը ներկեն ու յօնքերնին կ'ածիլեն . ասանկ շատ մասնաւոր սովորութիւններ ունին , որով Րիոյ ուրիշ ազգերէն ալ շատ

կերպերով կը զանազանին : Ղափոնցւոց ծագումը կամ սկզբնաւորութիւնը ուրոշ չգիտցուիր , ու Մողոլի ցեղէն կը սեպուին : Ղինացիք կ'ըսեն թէ իրենցմէ ոմանք գաղթական անցեր են Ղափոնի կղզիները աս պատճառաւ . իրենց թագաւորներէն մէկը անմահութեան կամ երկարակեաց ըլլալու դեղ մը ուզելով գտնել , իմաստուն ու խելացի մարդիկներու խորհուրդ հարցուցեր է աս բանիս վրայ . անոնցմէ մէկն ալ թագաւորին բռնաւոր կերպերէն ձանձրացած ըլլալով՝ Ղինու երկրին մօտերը անբնակ կղզիներու մէջ խոտ մը կայ ըսեր

է, որ աս բանիս կրնայ գործածուիլ, բայց ան աստիճանի փափուկ է աս խոտոր որ քաղոյններն պէտք է որ մանր տըղաք ու աղջիկներ ըլլան. ուստի թաղաւորին հրամանաւը 300 մանչ տղայ և նոյնչափ ալ աղջիկ առնելով Ղափոնի կղզիները անցեր է, ու անոնցմով ան երկիրը շէնցեր ու բազմամարդացեր է: Ղափոնցիք թէպէտ աս պատմութիւնը իբրեւ ստոյգ կը պատմեն՝ բայց չեն ընդունիր թէ իրենց սկիզբը անոնցմէ առաջ եկած ըլլայ. վասն զի իրենք իրենց սկզբնաւորութեան պատմութիւնը ան աստիճանի հին կը սեպեն որ հազարաւոր տարիներով արարչութենէ առաջ կ'իյնայ: Բնելի ստոյգ կամ հաւանական կ'երենայ ոմանց ըսածը, թէ յինմու անունով մէկը Վրիստոսէ 700 տարիի չափ առաջ սինէացի գաղթականներով Ղափոնի երկիրը անցաւ, ու հոն կարգ ու կանոն դնելով տէրութիւն կամ թագաւորութիւն մը ձևացուց, որուն գլուխը ինքը եղաւ. բայց որովհետեւ կրօնական կարգերն ալ հաստատողն ինքն էր՝ անոր համար թագաւոր և միանգամայն Տայիրի կամ քահանայապետ ըսուեցաւ: Ենմուի մահունէն վերջը մէջերնին խռովութիւններ ու երկպառակութիւններ ելլելով Տայիրի իշխանութիւնը երկու բաժնուեցաւ. հոգեւորականը իր ձեռքը մնաց, իսկ քաղաքական կառավարութիւնը ուրիշ մը յանձնեցին որ իրենց լեզուովը Վրացացի ստիւ կամ Ենիսալալ քեր կը կոչուի:

Ղափոնացւոց տները երկայարկ ու ընդհանրապէս վայելուչ ու բարեձև են, պատուհաններուն՝ ասպակոյ տեղ տեսակ մը թափանցիկ հաստ թուղթ կը գործածեն: Երկրագործութիւնը, ինչպէս որ վերը յիշատակեցինք, մէջերնին շատ ծաղկած է, և ինչուան լեռանց գլուխները մշակուած ու բարեբեր են: Իսկ ճարտարութեանց կողմանէ Բսիոյ շատ ազգերէն վեր կրնան սեպուիլ. անուանի են իրենց յախճապակիներն, կապերտները ու զէնքերնին, միայն վաճառականութիւնը շատ ետ մնացած է՝ հրամայեցուցմէ ու ջի

նացուցմէ զատ ուրիշ ազգաց հետ հաղորդակցութիւն չունենալուն պատճառաւ: Վիստութեանց մէջ ալ այն չափ առաջ գացած չեն, ու այբուբենի գործածութիւնը ջինացւոցմէ առերես Վրիստոսի 285 կամ 290 թուականին. բայց 810^{էն} ատենները իրենցմէ մէկը ուրիշ նոր տեսակ մը այբուբեն հնարեր է, ու ան սկսեր են գործածել. նոյն ատենները ուրիշն ալ նոր այբուբեն մը գտեր է, որ մէկալէն աւելի դիւրաւ կը սորվուի կ'ըսեն. բայց իրենց մէջ ինչուան հիմա աս իրեք տեսակ այբուբենն ալ միապէս յարգի ու գործածական է:

Խօսած լեզունին գրաւոր լեզուներնէն շատ տարբերութիւն ունի. գրաւորն ալ նոյնպէս երկու բաժնուած է, որոնց մէկ տեսակը սրբազան բաներու վերաբերեալ գրուածոց մէջ կը բանեցընեն, մէկալն ալ ուրիշ որ և իցէ տեղեկութեանց ու գիտութեանց: Իրենց մատենագրութիւնը ճիշտ ու հարուստ է կ'ըսեն, մանաւանդ պատմական գրքերու կողմանէ. բանաստեղծութիւնն ալ բաւական ծաղկած է մէջերնին, ու արձակ գրուած բաներու մէջ ալ փափուկ ներդաշնակութիւն մը կայ. ափսոս որ գրքերը տէրութենէ դուրս հանելը արգիւրած ըլլալուն՝ եւրոպացի իմաստունք չեն կրցեր որոշ տեղեկութիւն մը ստանալ իրենց ուսումնական վիճակին վրայ: Ղափոնացիք տէրութեան մէջ վեց անուանի համալսարան ունին, որոնց մէջ կը սորվեցընեն պատկերհանութիւն, քանդակագործութիւն, երաժշտութիւն, և այլն. կը պարծին թէ վառօդը իրենք գտեր են, և թէ տպագրութեան առուեստը ԺԳ դարէն 'ի վեր ծանօթ է եղեր իրենց:

Երօնքնին կուսակաշտութիւն է, որ իրեք աղանդ կամ պաշտօն բաժնուած է. առջինը կ'ըսուի Սինթեան Իթն կամ Վաշտօն երկնային հոգւոց, որոնք երկնային լուսոյ հոգին ամենէն մեծ ու զօրաւոր աստուածը կը սեպեն. ունին նաև պատերազմի աստուած մը, որուն

որ թագաւորը միշտ պատգամ կը հար-
ցնէ . ասոնք առաքինիի և բարի մարդ-
կանց հողիներն ալ կը պաշտեն , ու եր-
բեմն երբեմն պտղեղէններ , հաւկիթ ու
ձկներ անոնց ընծայ կ'ընեն . հոգւոյ ան-
մահութիւնն ալ կ'ընդունին , և իրենց
ամէն կուստուններուն մէջ մէյմէկ հայե-
լի կը դնեն , որպէս զինքն մանողը մէկէն
միտքը բերէ թէ աստուած ամենատես
է , և մարդուս սրտին մէջ եղած պզտի
արատներն ու թերութիւններն ալ որոշ
կը տեսնէ : Իսկ աղանդին հետեւողները
երթալով քիչնալու վրայ են , ու Տայի-
րին ալ որ ինքզինքը երկնային լուսոյ
հոգւոյն ցեղէն եկած կը սեպէ , աս ա-
ղանդը թողուցեր ու Պոտտականը
ընդուներ է : Իսկ երկրորդ աղանդը որ
Քրիստոսի Զ դարուն Ղափոնի մէջ
մտաւ , հիմա ամենէն աւելի ընդհա-
նուր կրօն սեպուած է . իրենց ամենէն
երեւելի կուստունը Սիաքոյ քաղքին
մէջն է , ուր որ մեծ զանգակ մը կայ
կ'ըսեն՝ որուն նմանը աշխարհին երե-
սը չգտնուիր : Իսկ երրորդ աղանդը
Վոնփուկիոսի վարդապետութիւն կամ
անոր մէկ տեսակն է :

Իսկէ քանի մը դար առաջ՝ հոգեսէր
քարոզչաց ձեռքով՝ քրիստոնէութիւնը
մտաւ Ղափոն և շատ ալ ծաւալեցաւ .
բայց չար ու նախանձոտ իշխաններ ու
քուրմեր միացած թագաւորին դէմ ել-
լելով ամէն հնարք բանեցուցին և բոլոր
քարոզիչներն ալ հաւատացեալներն ալ
նահատակեցին , որոնց պատմութիւնը
եկեղեցական պատմութեան մէջ փա-
ռաւոր յիշատակ մըն է վերջի դարերուս
մէջ : Իայց խաւարասէրները քրիստո-
նէաները ջնջելէն վերջը երգում ըրին
ու զրեցին որ քանի որ արեւը երկինքն
է՝ քրիստոնէայ մարդ չընդունին :

Կառավարութիւնը բացարձակ միա-
պետութիւն է . բայց թագաւորական
հինգ գաւառներէն և ուրիշ քանի մը
քաղաքներէն զատ՝ ուրիշ ամէն գաւառ
կամ կուսակալութիւն իրեն առանձին
իշխանը ունի , որուն ընտանիքը թագա-
ւորին քով պատանդ են , ու ինքը ստի-
պուած է՝ տարւոյն հինգ ամիսը Լսոյ

թագաւորական քաղաքը գալ ու հոն
բնակիլ : Իսկ կուսակալները գրեթէ
թագաւորէն բոլորովին անկախ են . թէ
պէտ և թագաւորը կամաց կամաց ա-
նոնց իշխանութիւնը ու ազատութիւն-
ները ամփոփելու վրայ է : Թագաւորը
ժողովրդեան մէջ մեծ պատիւ ունի :

Իսկ Տայիրին եղած պատիւը թա-
գաւորին պատուէն ալ վեր է . անանկ
որ ինքը ոտքը գետին դպցնեն ալ
իրեն անարգանք կը համարի : անոր
համար տեղ մը երթալ պէտք որ ըլ-
լայ , փառաւոր գահաւորակի մը վրայ կը
նստի , ու ծառաները զինքը ուսերնուն
վրայ առած՝ ուղած տեղը կը տանին .
բայց որովհետեւ իրեն երեսը տեսնելը
մեծ մեղք սեպուած է , ուստի տնէն
դուրս չելած մունետիկները բարձր ձայ-
նով ժողովրդեան կ'իմացընեն որպէս զի
իր անցնելու ճամբայէն մէկը չանցնի :

Իր ցեղը ամենեւին չպակսիր կ'ըսեն
Ղափոնները . ու ինք անգամ կարգուե-
լէն ետքը թէ որ իննէն ալ տղայ չունե-
նայ , Իստուած երկնքէն տայիրին պար-
տէզը տղայ մը կ'ինջեցնէ կ'ըսեն . իր
մահունէն ետքը իշխանները մէկէն ա-
նոր տղոցը մէջէն օրինաւոր ժառանգը
իր տեղը կը նստեցընեն . բայց երբոր
տղաքը բազմութիւն ըլլան՝ ու յաջորդու-
թեան վրայ մէջերնին կռիւ բացուի ,
կարգաւ ամէն ալ քանի մը տարի
տայիր կ'ըլլան , և օրինաւոր յաջորդը
ամենէն ետքը նստելով ինչուան մահը
անփոփոխ կը մնայ իր իշխանութեանը
մէջ : Թագաւորն ալ պարտական է ա-
մէն բանի մէջ տայիրին խորհուրդ հար-
ցնել , և ամէն տարի առատ պարգե-
ներ կը խրկէ իրեն :

Ղափոնացւոց օրէնքները շատ խիստ
են , ու պատժելու ատեն ամենեւին
խտրութիւն կամ աչառութիւն չեն ը-
նէր , որ ըստ ինքեան գովելի բան է .
միայն ան է գէշ որ ամէն մարդ իր զը-
րացւոյն գործոցը պատասխանատու ու
երաշխաւոր է . սովորական պատիժ-
ներն են բանտ , աքսոր ու մահ : Իրենք
ընդհանրապէս խաղաղասէր ու հան-
դարտ բնաւորութիւն ունին . գիշեր-

ները ապահովութեան համար քաղ-
քին փողոցներուն մէջ պահապաններ
կը պտըտին, և ամէն թաղ առանձին
դուռ ունի գիշերը գոցելու համար :
Երբոր օտարական նաւ մը քաղքի մը
նաւահանգստէն դուրս ելլէ՝ լրտեսներն
ու պահապանները բոլոր ոտք կ'ելեն
աները կ'երթան, թաղերուն դռները
կը գոցեն ու ամէն զգուշութիւն կ'ընեն
որպէս զի չըլլայ թէ մէկը փախչի :
Եւ յաղի մը մէջ կռիւ որ ելլէ՝ պէտք է որ
բնակիչները մէկգմէկ հանդարտեցը-
նեն . ու ինչ և իցէ կերպով թէպէտ և
ակամայ մարդասպանութիւն որ պա-
տահի, մարդասպանը մեռցընելէն ետ-
քը իր տանը մօտ եղած իրեք տան բը-

նակիչներն ալ տներնուն մէջ ամիսնե-
րով կը փակեն :

Նափոնացիք շատ աւելորդապաշտ ու
միամիտ են . իրենց քրմերուն խօսքին
մտիկ ընելով՝ աշխարհէս աղատելու և
անդիի երջանկութիւն վայելելու մոքով՝
կամաւ ինքզինքնին կը սպաննեն . եր-
բեմն ալ շատը մէկտեղ ծակ նաւակի
մը մէջ կը մտնեն ու երգելով ու խնդու-
թեամբ ծովուն տակը կ'երթան կը
խղդուին . ոմանք ալ իրենք զիրենք պա-
տի մը մէջ հիւսել՝ տալով՝ անսուաղ կը
սատկին . ոմանք ալ իրենց կուռքերուն
կառացը անուին տակը կը պառկին, որ-
պէս զի կառքը վրաներնէն անցնելով
իրենց աստուծոյն զոհ եղած սեպուին :



Նափոնացի պէնոար :

Նափոնացուց զինուորական ուժը ու-
րոշ չգիտցուիր . խաղաղութեան ատեն
100,000 հետեակ ու 20,000 ձիաւոր
զօրք ունին, կ'ըսեն . իսկ պատերազմի
ատեն ինչուան 368,000 հետեակ ու
33,000 ձիաւոր զօրք մէկէն կրնան
ոտք հանել . գործածած զէնքերնին է
աղեղն, հրացան, նիզակ և այլն . զի-
նուորաց հագուստը հոս դրած պատ-
կերէն ռզէկ կ'երեւայ : Եւ թէ թնդա-

նութներ ալ ունին, բայց գործածելու
կերպը աղէկ չեն գիտեր . իսկ ծովային
զօրութիւննին ատեննօք աւելի անուա-
նի էր, բայց հիմա շատ ընկած է, և
ունեցած նաւերնուն թիւը հազիւ 90-
կը հասնի :